

УДК 340.1:342.721-053.4/.6]:14(44)"17"
DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2025-2.21>

Олійник Ю. В.,
доктор філософії у галузі права,
доцент кафедри історії держави, права та політико-правових учень
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0002-8675-8044

ІДЕЇ ЖАНА-ЖАКА РУССО ПРО ІНДИВІДУАЛЬНУ СВОБОДУ ДІТЕЙ: СОЦІОЛОГІЧНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

JEAN-JACQUES ROUSSEAU'S IDEAS ON THE INDIVIDUAL FREEDOM OF CHILDREN: SOCIOLOGICAL-LEGAL ASPECT

Стаття присвячена дослідженню ідей Жан-Жака Руссо про індивідуальну свободу дітей у процесі виховання, викладених у його праці «Еміль, або Про виховання» (1762). Проаналізовано концепцію природного виховання, яка акцентує на повагу до природних схильностей дитини, її права на самовираження та самостійне пізнання світу без примусу. Руссо вважав, що діти від природи вільні, а виховання має сприяти їхньому гармонійному розвитку через мінімальне втручання дорослих, що відображено в ідеї «негативного виховання». Особлива увага приділяється принципу природовідповідності, який передбачає адаптацію виховних методів до вікових особливостей дитини, акцент на трудовому вихованні для розвитку самостійності та ініціативи, а також пріоритет фізичного розвитку перед інтелектуальним. У статті розглядається взаємозв'язок індивідуальної свободи та суспільної відповідальності в концепції Руссо, зокрема через його ідею гармонії з «загальною волею», що формує свідомих і відповідальних особистостей. Висвітлено критику Руссо традиційних методів виховання XVIII століття, які наголошують на обов'язках дитини, ігноруючи її права, що перешкоджає розвитку автономної особистості, здатної до критичного мислення. Дослідження підкреслює вплив ідей Руссо на сучасні педагогічні та правові концепції, зокрема на положення Конвенції ООН про права дитини (1989), які визнають дитину суб'єктом прав із власними поглядами, що враховуються відповідно до її віку та зрілості. Простежується актуальність ідей Руссо для сучасних освітніх практик, які прагнуть збалансувати індивідуальну свободу дитини з її соціалізацією. Критично оцінюються пропозиції Руссо щодо ізоляції дітей від негативного впливу суспільства, вказуючи на їхню ідеалізованість та потенційні обмеження у формуванні соціальних навичок. Наголошено на внеску Руссо в гуманістичну педагогіку та праворозуміння щодо дитини, підкреслюючи необхідність адаптації його ідей до умов інформаційного суспільства для розвитку критичного мислення, моральної автономії та поваги до індивідуальності дітей у сучасних освітніх системах.

Ключові слова: дитина, свобода, індивідуальність, права, рівність, виховання.

The article is devoted to the study of Jean-Jacques Rousseau's ideas about the individual freedom of children in the process of upbringing, set out in his work "Emile, or On Education" (1762). The conception of natural upbringing is analyzed, which emphasizes respect for the natural inclinations of the child, his right to self-expression and independent knowledge of the world without coercion. Rousseau believed that children are free by nature, and upbringing should contribute to their harmonious development through minimal intervention by adults, which is reflected in the idea of "negative upbringing". Special attention is paid to the principle of naturalness, which involves the adaptation of educational methods to the age characteristics of the child, an emphasis on labor education to develop self-activity and initiative, as well as the priority of physical development over intellectual. The article examines the relationship between individual freedom and social responsibility in Rousseau's concept, in particular through his idea of harmony with the "general will", which forms conscious and responsible individuals. Rousseau's criticism of traditional 18th-century methods of upbringing, that emphasize the child's responsibilities while ignoring his rights, which hinders the development of an autonomous personality capable of critical thinking, is highlighted. The study emphasizes the influence of Rousseau's ideas on modern pedagogical and legal concepts, in particular on the provisions of the UN Convention on the Rights of the Child (1989), which recognize the child as a subject of rights with his own views, taken into account in accordance with his age and maturity. The relevance of Rousseau's ideas for modern educational practices that seek to balance the child's individual freedom with his socialization is traced. Rousseau's proposals for isolating children from the negative influence of society are critically assessed, pointing out their idealization and potential limitations in the formation of social skills. Rousseau's contribution to humanistic pedagogy and legal understanding of the child,

is emphasized, including the need to adapt his ideas to the conditions of the information society for the development of critical thinking, moral autonomy, and respect for the individuality of children in modern educational systems.

Key words: *child, freedom, individuality, rights, equality, upbringing.*

Постановка проблеми. Питання індивідуальної свободи дітей у процесі виховання та освіти є одним із визначальних у педагогічній та правовій думці, оскільки воно безпосередньо впливає на формування особистості та її місця в суспільстві. У сучасному світі, де права дитини закріплені міжнародно-правовими документами, такими як Конвенція ООН про права дитини (1989), особливого значення набуває осмислення історичних витоків концепцій, що лягли в основу цих норм. Жан-Жак Руссо як один із перших філософів Нового часу, запропонував ідеї природного виховання та індивідуальної свободи дітей, які кардинально відрізнялися від традиційних підходів XVIII століття, орієнтованих на дисципліну та підпорядкування. Його погляди, викладені у праці «Еміль, або Про виховання», акцентують на необхідності поваги до природних схильностей дитини, її права на самовираження та самостійне пізнання світу. Однак ідеї Руссо викликають дискусії щодо їхньої практичної реалізації. З одного боку, його концепція «негативного виховання» та акцент на природному розвитку дитини сприяють формуванню автономної особистості, здатної до критичного мислення та відповідальності. З іншого боку, його пропозиція ізолювати дитину від негативного впливу суспільства може призводити до обмеження соціальних навичок, необхідних для гармонійної взаємодії в суспільстві. Відтак, постає проблема: як забезпечити баланс між індивідуальною свободою дитини, її природним розвитком та необхідністю соціалізації в умовах суспільних норм і цінностей?

Дослідження ідей Ж.-Ж. Руссо дозволяє не лише простежити історичний контекст формування сучасних уявлень про права дитини, але й оцінити їхню актуальність для сучасних педагогічних і правових практик. Зокрема, важливо з'ясувати, як ідеї Руссо можуть бути адаптовані до сучасних освітніх систем, які прагнуть поєднати повагу до індивідуальності дитини з вимогами соціальної інтеграції та відповідальності.

Метою дослідження є аналіз ідей Жана-Жака Руссо щодо індивідуальної свободи дітей у процесі виховання, викладених у його праці «Еміль, або Про виховання», та оцінка їхнього впливу на формування сучасних концепцій прав дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика ідей Жана-Жака Руссо про індивідуальну свободу дітей були предметом наукового дослідження в українській науковій літературі. Наявні наукові статті та розділи в навчальних посібниках, присвячені можливостям використання ідей Руссо в Новій українській школі (Г. Р. Лях, Є. М. Данильченко),

у початковій освіті (М. Б. Грибинюк), а також у контексті формування громадянської компетентності та критичного мислення. Особливо розглядався вплив Руссо на правове розуміння статусу дитини (Н. М. Опольська, Т. М. Шевченко). Соціально-правовий аспект ідей Руссо про свободу дітей залишається менш опрацьованим порівняно з суто педагогічним. Хоча дослідники (О. М. Опольська та ін.) зазначають зв'язок принципів Руссо поваги до індивідуальності та права на самовираження з положеннями Конвенції ООН про права дитини 1989 р., спеціальних комплексних праць, присвячених саме соціологічно-правовому виміру концепції Руссо, досі бракує. Переважно цей аспект висвітлюється фрагментарно в історико-правових та філософсько-правових дослідженнях, де акцентується вплив ідей «загальної волі» та природних прав на сучасне розуміння прав дитини як суб'єкта, а не об'єкта права.

Відтак, попри значну кількість праць, що аналізують педагогічні ідеї Ж.-Ж. Руссо, соціологічно-правовий вимір проблеми індивідуальної свободи дітей у його концепції потребує подальшого ґрунтовного дослідження, особливо в контексті адаптації цих ідей до сучасних реалій інформаційного суспільства, глобалізації та викликів цифрової епохи. Це дозволить глибше простежити історичні витоки сучасних норм прав дитини та виробити рекомендації щодо їх практичного впровадження в освітніх і правових системах.

Виклад основного матеріалу. Жан-Жак Руссо (1712–1778) – видатний французько-швейцарський філософ, письменник, політолог та композитор епохи Просвітництва. Він народився в Женеві, Швейцарія, в родині майстра з виготовлення та ремонту годинників. Мати Жан-Жака померла після його пологів. Опіка батька була, на жаль, недостатньою, і у 15 років він залишив батьківський дім та переїхав до Італії, а згодом у Францію, де почав свою освітню та інтелектуальну кар'єру. Його ідеї мали значний вплив на розвиток політико-правової філософії та суспільної думки XVIII ст. Ж.-Ж. Руссо здобув популярність завдяки своїм працям, в яких він критично осмислював суспільний лад та розглядав питання свободи, нерівності та державної влади.

Однією із найвідоміших його праць є трактат «Про суспільну угоду, або принципи політичного права» (1762), в якому він обґрунтовує ідею, що влада держави базується на добровільній згоді народу, і проголошує принцип суверенітету народу. Його інша важлива праця, «Роздуми про походження і підстави нерівності між

людьми» (1755), показує, як соціальні та економічні нерівності виникають у суспільстві та впливають на свободу людини. Руссо також здійснив свій вклад у педагогіку, не оминаючи питань щодо місця дитини у суспільстві. У своєму творі «Еміль, або Про виховання» (1762) він пропонує, на, новаторські для того часу педагогічні ідеї, які акцентують увагу на природному розвитку дитини та її індивідуальній свободі.

Ж.-Ж. Руссо був теоретиком Французької революції та здійснив вклад у формування демократичних принципів у Європі. Його критика соціальної нерівності та заклик до повернення до «природного стану» поставили його у конфлікт із церквою та світською владою, що призвело до переслідувань та змусило його залишити Францію. Саме в 1762 р. за публікацію «бунтівних» «Суспільної угоди» та «Еміля» його арештували, а потім переслідували у Нідерландах та Швейцарії так, що Ж.-Ж. Руссо був змушений переховуватися у Пруссії. Згодом він приймає запрошення від англійського філософа Девіда Юма (1711–1776) в графство Дербі [1, с. 2]. Помер Руссо у 1778 р. у Франції, залишивши після себе багату спадщину філософських творів, які вплинули на політико-правову думку та культуру наступних століть.

В проблематиці виховання та місця дитини у суспільному бутті, Ж.-Ж. Руссо був одним із перших філософів Нового часу, хто наголошував на важливості індивідуальної свободи дітей у процесі виховання та розвитку. У вже згаданій праці «Еміль, або Про виховання», він детально розглядав концепцію свободи дитини, акцентуючи увагу на тому, що виховання має бути спрямоване на врахування природних схильностей і потреб дитини, а не на пристосування до суспільних стандартів і вимог. Ж.-Ж. Руссо вважав, що діти від природи вільні та незалежні, і цей стан є основою їхнього гармонійного розвитку. Центральним пунктом цієї програми виступає теорія природного, вільного виховання, де в центрі стоїть особистість дитини. Природне виховання полягає у необхідності здійснювати його відповідно до природи самої дитини та її вікових особливостей. Таке виховання повинно відбуватися на лоні природи, у тісному контакті з нею [2, с. 38–39].

В основу виховання, за Ж.-Ж. Руссо, повинен бути покладений принцип природовідповідності, згідно з яким: а) кожному віковому періоду повинні відповідати особливі форми виховання і навчання; б) виховання має бути трудовим і сприяти розвитку самостійності та ініціативи учнів; в) інтелектуальному вихованню повинні передувати вправи для розвитку фізичних сил і органів чуття вихованців [3, с. 35]. Мислитель підкреслював важливість практичної діяльності, яка допомагає вихованцю пізнавати світ через власний досвід. Інтелектуальному розвитку, на думку Руссо, повинні передувати вправи,

спрямовані на зміцнення фізичних сил і розвиток органів чуття. Він вважав, що гармонійний розвиток починається з фізичного виховання, яке є основою для формування здорової та розумово розвиненої особистості. Отже, Руссо пропонував комплексний підхід до виховання, орієнтуючись на природний розвиток дитини, що включає гармонійне поєднання фізичного, трудового та інтелектуального виховання.

Важливо згадати, що Руссо зазначав: «... тільки до загальної волі повинен звертатися індивід, аби дізнатись про те, що означає для нього бути людиною, громадянином, підданим, батьком, дитиною, і про те, коли йому належить жити, а коли померти» [4, с. 171]. Вказана цитата є ключовою для розуміння уявлень її автора про взаємозв'язок індивідуальної свободи та суспільного життя. Вона підкреслює, що, на думку філософа, індивід може повністю реалізувати свою свободу лише через гармонію із загальною волею – спільною ідеєю блага, яка об'єднує всіх членів суспільства. У контексті виховання дітей Руссо бачить у цьому принципі шлях до формування свідомої, вільної, але відповідальної особистості.

Руссо акцентує увагу на тому, що дитина повинна розуміти своє місце не лише як автономного індивіда, але й як частини суспільства. Виховання, за його ідеєю, повинно допомагати дитині усвідомлювати баланс між власною свободою та обов'язками перед іншими. Така свобода не є абсолютною, але визначається усіма межами загальної волі, яка враховує інтереси всіх і запобігає анархії чи свавіллям. У цьому контексті важливо, щоб вихователь створював умови, за яких дитина мала би змогу самостійно пізнати межі своєї свободи через взаємодію з іншими людьми та розуміння загальних правил співіснування. Водночас Руссо, наголошує, що це пізнання не має бути нав'язаним через примус. Навпаки, дитина повинна відчувати, що ці межі впливають із потреб забезпечення спільного добра, а не із зовнішнього тиску. Така ідея Руссо є актуальною для сучасних концепцій прав дитини, які базуються на принципах свободи, рівності та відповідальності. У правовому контексті це знаходить відображення в підходах, які одночасно захищають права дитини на самовираження та залучають її до процесу прийняття рішень, що стосуються спільного блага. Відтак, вищезазначена цитата Руссо ілюструє, як індивідуальна свобода дитини може бути узгоджена з суспільними нормами та обов'язками.

Більше цього, Руссо підкреслював, що свобода – це природне право кожної людини, включаючи дітей, і що втручання дорослих повинно бути поміркованим, щоб не придушувати їхніх природних схильностей. Він закликав батьків самим займатись вихованням дитини та вказав, що турбота про дитину, яку вважають докучливою, насправді є природною, яка доставляє

радість батькам [5, с. 13]. Також Ж.-Ж. Руссо зазначав, що у дитини свої погляди, своя свідомість, свої почуття, і не можна нав'язувати їй погляди та почуття дорослої людини [6, с. 53].

Разом з цим, Ж.-Ж. Руссо вважав, що діти мають право самостійно обирати, що вивчати та як проводити час, щоб розвивати свої інтереси та здібності. Він заохочував навчання через безпосереднє дослідження світу, де дитина отримує знання через власний досвід, спостереження та експерименти. У «Емілі, або Про виховання» він описує ідею так званого «негативного виховання», що означає мінімальне втручання з боку дорослих у ранньому віці, даючи дитині можливість навчатися через власні помилки і досягати розуміння світу без примусу. Метою виховання, на думку просвітника, є розвиток вільної особистості у природних умовах. Природа дитини унікальна, і вихователь повинен зробити все, щоб дитина якомога довше зберегла свій неповторний, природний стан [7, с. 116].

Вказаний підхід, на думку Руссо, сприяє формуванню індивідуальної свободи, оскільки дитина вчиться приймати рішення та нести за них відповідальність, ґрунтуючись на власному досвіді. У своїй концепції Руссо наголошував, що зовнішній вплив повинен лише спрямовувати розвиток дитини, а не формувати її особистість штучно. Тому ідея «негативного виховання» стала не лише педагогічною методикою, але й філософським підґрунтям для розуміння свободи як природного права, яке формується з дитинства через взаємодію з навколишнім світом.

Крім того, Ж.-Ж. Руссо виокремлює одну з проблем звичного виховання дітей в його час: *«... перше відчуття справедливості породжується в нас не тією справедливістю, яку ми зобов'язані робити, але тією, яку зобов'язані інші по відношенню до нас, і ось ще одна з нісенітниць при звичайних способах виховання: дітям перш за все говорять про їхні обов'язки, але ніколи не говорять про їх права, тобто починають якраз із протилежного, з того, чого вони (діти) не можуть зрозуміти і що не може їх цікавити»* [6, с. 60].

Руссо вбачає в цьому основну суперечність традиційних виховних практик: замість того, щоб підтримувати природну цікавість дитини та її прагнення до самопізнання, дорослі нав'язують їй зовнішні моральні норми, які дитина сприймає лише як примус, а не як джерело внутрішньої мотивації. Він критикує звичний підхід, коли дитині в першу чергу наголошують на її обов'язках, не роз'яснюючи, у чому полягають її права. Це не лише створює нерівність у стосунках між дорослими та дітьми, але й порушує логіку природного розвитку дитини, адже обов'язки, нав'язані ззовні, не можуть викликати зацікавленості чи розуміння в ранньому віці.

Згідно з Руссо, таке виховання є прикладом системної помилки, яка позбавляє дитину

можливості усвідомлювати себе як рівноправного суб'єкта суспільних відносин. Просвітник наголошував, що перше, чого слід навчити дитину, – це розуміння власної гідності, можливостей і природного права на свободу. Тільки через усвідомлення власних прав і можливостей дитина здатна поступово зрозуміти важливість взаємодії з іншими та сформувати почуття справедливості. Саме це, на думку Руссо, стає основою для розвитку вільної, автономної особистості, яка не підкоряється сліпому авторитету, а керується власною моральною свідомістю та відповідальністю.

Ідеї Руссо можна розглядати як спробу відновлення гармонії між природними правами дитини та соціальними обов'язками, що мають бути усвідомлені поступово, у процесі природного розвитку особистості.

Хоча Ж.-Ж. Руссо не використовував сучасну термінологію, його ідея про те, що дитина повинна мати можливість самостійно обирати свій шлях і приймати рішення, є важливим елементом сучасного права дитини на свободу думки та висловлення. Це право передбачає, що думки та погляди дитини повинні бути враховані при прийнятті рішень, що стосуються її життя.

У Конвенції ООН про права дитини (1989), закріплено право дитини на формулювання власних поглядів, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю [8]. Згодом ці положення ввійшли у національні законодавства сучасних держав.

Отже, ідеї Руссо стали підґрунтям для формування актуальною розуміння дитячої автономії та поваги до її особистості в правовій площині. Положення Конвенції ООН про права дитини відображають ключовий принцип, висловлений Руссо: дитина не є об'єктом виховання чи опіки, а суб'єктом із власними правами, думками та потребами, які мають бути враховані у процесі прийняття рішень. Цей підхід змінює традиційне уявлення про роль дитини в сім'ї та суспільстві, підкреслюючи її право бути почутою та брати участь у питаннях, що впливають на її життя.

Особливого значення ця концепція набуває в контексті правових процедур та сімейних відносин. Наприклад, врахування думки дитини в процесі усиновлення, визначення місця проживання чи інших аспектів її життя стає не просто рекомендацією, а юридично закріпленою нормою. У Сімейному кодексі України закріплено, що дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї (ст. 171) [9]. Це також стосується освітніх процесів, де важливо створювати умови для вільного вираження

дитячої індивідуальності, враховуючи її інтереси, таланти та вподобання.

Окремі ідеї Руссо про індивідуальну свободу дитини знайшли своє відображення у сучасному праві, стаючи основою для розробки програм, що спрямовані на захист та реалізацію прав дитини. Водночас вони залишаються актуальними для педагогічної практики, яка має враховувати не лише формальне виконання норм, але й необхідність створення середовища, в якому кожна дитина зможе розкрити свій потенціал та відчутти повагу до власної особистості.

Аналіз праць Ж.-Ж. Руссо вказує на те, що він був противником традиційного, на той час, виховання, яке базувалося на дисципліні та примусі. Він вважав, що примус з боку батьків та вчителів тільки стримує природний розвиток дитини та її прагнення до пізнання. Замість цього, він пропонував створювати умови, в яких дитина могла б вільно досліджувати навколишній світ і приймати власні рішення. Наприклад, він радив давати дітям можливість робити вибір у рамках безпечного середовища, щоб вони могли навчитися розуміти наслідки своїх вчинків. Згідно з Ж.-Ж. Руссо природне виховання полягає у необхідності здійснювати його відповідно до природи самої дитини та її вікових особливостей. Таке виховання повинно відбуватися на лоні природи, у тісному контакті з нею [10, с. 39].

Руссо підкреслював, що саме природа є найкращим учителем, оскільки вона допомагає дитині розвивати свою індивідуальність без зовнішнього тиску. Виховання, яке відбувається у гармонії з природними процесами, сприяє не лише інтелектуальному, але й моральному розвитку дитини. Діти вчать спостерігати, аналізувати та робити висновки, виходячи з власного досвіду, а не з нав'язаних догм. Це, на думку Руссо, дозволяє уникнути штучності у виховному процесі, яка часто породжує у дітей почуття страху або покірності замість самостійності та свободи.

Крім того, Руссо вважав, що природне виховання сприяє розвитку емпатії та поваги до інших. Через взаємодію з природою діти розуміють її закони та порядок, що допомагає їм побачити свою роль у ширшому контексті світу. Отже, Руссо закладав основи екологічного виховання, яке залишається актуальним і сьогодні. Його ідеї про необхідність контакту з природою не лише для фізичного, а й для духовного розвитку дитини знаходять підтримку в сучасних підходах до освіти, зокрема у методиках *outdoor learning* (навчання поза стінами, це освітній підхід, який відбувається за межами традиційного класного приміщення, використовуючи природу та навколишнє середовище як освітній простір) та *forest schools* (модель навчання на природі, де діти здобувають знання, розвивають навички та взаємодіють з навколишнім середовищем у лісовому або подібному природному

просторі). Педагогічні ідеї Руссо не просто простояли традиційним методам виховання, але й пропонували цілісну систему, орієнтовану на розвиток вільної, гармонійної та відповідальної особистості. Вони й досі залишаються джерелом натхнення для сучасних педагогів, які шукають баланс між свободою дитини та її соціалізацією в умовах мінливого світу. Ж.-Ж. Руссо вважав, що кожна дитина є унікальною і потребує індивідуального підходу. Він критикував єдині освітні системи, що намагаються усіх дітей підганяти під один стандарт. На його думку, виховання має враховувати індивідуальні схильності, здібності та темп розвитку кожної дитини.

Його бачення виховання Еміля (вигаданого хлопчика, персонажа з його книги) базувалося на тому, що вчитель має бути не стільки наставником, скільки провідником, можливо навіть другом, який допомагає дитині пізнавати світ, залишаючи її вільною у своїх рішеннях. Як зазначає український дослідник М. Б. Гринюк, у романі «Еміль, або Про виховання» Ж.-Ж. Руссо не один раз висловлює свою стурбованість тим, що формалізація дитячої освіти здатна привести до інтелектуальної обмеженості і неможливості її подальшого подолання [11, с. 243]. Це варто взяти до уваги в тому числі шкільній освіті сучасної України.

Руссо вважав, що надмірна формалізація освіти не тільки обмежує інтелектуальний розвиток дитини, але й перешкоджає її здатності мислити критично та творчо. Він підкреслював, що механічне заучування фактів і слідування строгим правилами позбавляє дітей можливості розуміти сутність явищ і робити власні висновки. Освітній процес, за Руссо, повинен бути орієнтованим на розвиток природних здібностей дитини, її інтересів та допитливості. Саме тому вчитель має стати для дитини тим, хто не нав'язує знання, а створює умови для їх самостійного набуття.

У цьому контексті особливе значення має концепція свободи у вихованні, яку Руссо втілює у своєму підході до освіти Еміля. Дитина повинна мати можливість робити помилки, адже це невіддільна частина процесу навчання. Саме через досвід, навіть негативний, вона розвиває здатність аналізувати, усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки та нести відповідальність за свої дії. Експерти високо оцінюють цей підхід, адже він сприяє не лише інтелектуальному, але й моральному вихованню, адже діти, виховані у свободі, вчать цінувати свободу інших та діяти відповідально [11, с. 243].

Отже, Руссо у своєму романі «Еміль, або Про виховання» запропонував революційний для свого часу підхід до освіти, який акцентує на важливості природного розвитку дитини, її автономії та ролі наставника як союзника у процесі пізнання світу. Ці ідеї, хоча і були сприйняті неоднозначно в епоху Руссо, сьогодні стали

основою для багатьох сучасних освітніх методик, орієнтованих на розвиток особистості, а не на стандартизоване навчання.

Крім цього, Ж.-Ж. Руссо критикував тогочасне суспільство за його зіпсованість і моральну деградацію, вважаючи, що воно чинить негативний вплив на дітей. Він вважав, що дитина повинна рости подалі від суспільних стандартів та упереджень, аби її природна доброчесність могла розвиватися вільно. Однак, такі погляди Ж.-Ж. Руссо можуть викликати справедливу критику, оскільки його уявлення про «природний стан» людини є дещо ідеалізованими, як тоді, так і зараз. Відокремлення дитини від суспільства може позбавити її важливих соціальних навичок та знань, необхідних для взаємодії з іншими людьми. Ба більше, навіть поза межами суспільства дитина не може уникнути впливу соціальних норм, адже виховання однаково здійснюється дорослими, які мають власні переконання та цінності. Проте, якщо розгляди такі ідеї Ж.-Ж. Руссо в контексті виховання дітей подалі від саме негативного впливу суспільства, без нав'язаних стереотипів, то такі відповіді сучасним моральним цінностям щодо виховання дітей.

Ідеї Ж.-Ж. Руссо про захист дітей від негативного впливу суспільства можна розглядати як спробу створити умови для формування їхньої самостійності та критичного мислення. Він прагнув зберегти природну доброчесність дитини, уберігаючи її від ранньої соціалізації, яка, на його думку, могла зруйнувати внутрішню гармонію і закласти основи лицемірства та егоїзму. Руссо підкреслював, що дитина повинна навчитися формувати власні переконання і моральні принципи на основі набутого досвіду, а не через некритичне сприйняття суспільних норм.

Однак у сучасному контексті ці погляди вимагають адаптації. Повна ізоляція дитини від суспільства, навіть з благими намірами, може призвести до її соціального відсторонення та невміння взаємодіяти з іншими людьми. Виховання має включати не лише розвиток індивідуальності, а й формування здатності до співпраці, поваги до прав інших і розуміння різноманіття суспільних цінностей. Тому сучасний підхід до виховання, який відображає ідеї Руссо, полягає не в ізоляції, а у вибірковій взаємодії із соціальним середовищем, з акцентом на позитивних аспектах розвитку.

Це особливо актуалізується в умовах глобалізації та інформаційного суспільства, де діти з раннього віку стикаються з величезними обсягами інформації, яка не завжди має позитивний вплив. Ідеї Руссо можуть бути застосовані для створення освітніх і виховних середовищ, які сприяють розвитку критичного мислення та моральної автономії дітей, допомагаючи їм уникати впливу шкідливих стереотипів і засвоювати лише ті цінності, що відповідають принципам гуманізму, толерантності та свободи.

Висновки. Висвітлені ідеї Ж.-Ж. Руссо мали значний вплив на розвиток педагогіки, освітніх теорій та досліджень правового статусу дитини. Його бачення індивідуальної свободи дитини лягло в основу багатьох сучасних підходів, таких як методи Марії Монтессорі, які акцентують увагу на важливості самостійного навчання та свободи вибору. Ж.-Ж. Руссо також сприяв усвідомленню того, що дітей слід поважати як окремих особистостей, а не сприймати лише як об'єкт виховання. Його теоретичні напрацювання стали частиною гуманістичної педагогіки, яка визнає право дитини на свободу і самовираження, що відобразилося в Конвенції ООН про права дитини.

Таким чином, Ж.-Ж. Руссо розглядав дитину як індивідуальну особу, яка має право на власний шлях розвитку та свободу дій, в безпечному середовищі, що узгоджується з сучасними принципами прав людини, зокрема прав дитини. Сучасна юриспруденція право визнає право дитини на особисту свободу та повагу до її особистості, що можливість самовираження та свободу думки. Ці принципи відображені у Конвенції ООН про права дитини, яка визнає дитину суб'єктом прав і підкреслює, що в усіх діях щодо дитини першочергова увага надається її найкращим інтересам. Ж.-Ж. Руссо наголошував на тому, що виховання повинно здійснюватись з повагою до інтересів дитини, а це має пряме відображення у сучасних правових нормах. Думки Ж.-Ж. Руссо про індивідуальну свободу дітей, мали філософський характер, а тому створили світоглядну основу для розвитку нового розуміння прав дитини. Ж.-Ж. Руссо сприяв утвердженню переконання, що діти мають власні права і гідність, які повинні бути визнані та захищені правовими нормами, інститутами та компетентними органами держави.

Список використаних джерел:

1. Рудницький М. Геній неврастенії (з нагоди 150-ліття смерті Ж. Ж. Русса). *Діло*. 1928. 11 лип. С. 2. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Rudnytsky_Mykhailo/Genii_nevrastennii_z_nahody_150-littia_smerty_Zh_Zh_Russa/ (дата звернення: 11.12.2025).
2. Історія зарубіжної педагогіки : конспект лекцій / упоряд.: Л. В. Маляр, М. І. Кухта. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2020. 64 с. (38-39)
3. Левківський М. Б. Історія педагогіки : навч.-метод. посіб. 4-те вид. Київ : Центр учб. літ., 2011. 190 с. (35)
4. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права / ред.: М. Міхаялян, Н. Веретенник ; пер. з фран. О. Хома. Київ : Port-Royal, 2001. 346 с. (171)

5. Опольська Н. М. Права дитини в Україні : монографія. 2-ге вид. Вінниця : ВНАУ, 2019. 289 с. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/22618.pdf> (дата звернення: 05.12.2025). (13)
6. Rousseau J.-J. Emile, or Education / trans. from french by V. Foxley. New York : E.P. Dutton, 1921. 416 p. URL: https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/2256/Rousseau_1499_EBk_v6.0.pdf (date of access: 05.12.2025). (53)
7. Лях Г. Р., Данильченко Є. М. Принципи загальнонародського природного виховання Ж.-Ж. Руссо у контексті розбудови нової української школи. *Молодий вчений*. 2018. № 7(59). С. 115–118. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4212/4143> (дата звернення: 04.12.2025). (16)
8. Конвенція про права дитини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989 : станом на 16 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 06.12.2025).
9. Сімейний кодекс України : Кодекс від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/ed20250912#Text> (дата звернення: 06.12.2025).
10. Завгородня Т. К., Прокопів Л. М., Стражнікова І. В. Історія педагогіки : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ, 2014. 160 с. URL: http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/3058/1/історія_педагогіки.pdf (дата звернення: 05.12.2025).
11. Грибинук М. Б. Можливості використання педагогічних ідей Ж.-Ж. Руссо у початковій школі на прикладі роману «Еміль, або про виховання». *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2012. Т. 1, № 15 (250). С. 240–249. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_15\(1\)__35](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_15(1)__35) (дата звернення: 07.12.2025).

Дата першого надходження статті до видання: 20.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.12.2025